

Mirjana Popović  
Filozofski fakultet  
Nikšić

## PRIRODA SOCIOLOGIJE I PROTIVRIJEČNOST NA PUTU NJEGNOG RAZVOJA – PRILOG ISTORIJI SOCIOLOGIJE

THE NATURE OF SOCIOLOGY AND THE CONTRADICTIONS OF ITS DEVELOPMENT -  
CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF SOCIOLOGY

**ABSTRACT** The treatment of sociological tradition is inevitably determined by the approach a sociologist takes towards sociology as a study, its subject matter, importance and its role in a society.

The first part of study is devoted to the comprehension of the nature of sociology and certain discrepancies in its development. Having in mind that this is a wide area of study, we are to deal here with the nature of sociology only in some aspects, such as: theoretical oneness, value neutrality and irrational relation toward its own tradition.

**Key words:** sociology, sociological tradition, theoretical pluralism

**APSTRAKT** Način odnošenja sociologa prema sociološkoj tradiciji presudno je uslovljen njegovim pristupom sociologiji kao nauci, njenom predmetu, mjestu i ulozi koju ova nauka ima u društvu.

Prvi dio rada posvećen je shvatanju prirode sociologije i određenim protivrečnostima u njenom razvoju. Kako se radi o širokoj naučnoj oblasti, prirodu sociologije pokušaćemo da shvatimo posmatrajući je samo u određenim tačkama, kao što su: teorijska isključivost, vrijednosna neutralnost i iracionalan odnos prema sopstvenoj tradiciji.

**Cljučne riječi:** sociologija, sociološka tradicija, teorijski pluralizam.

Veoma je teško odabrati jednu definiciju sociologije pa reći da je upravo sa njenih pozicija moguće najdoslednije, najcjelovitije i najispravnije definisati ovu naučnu oblast. Definicija sociologije ima isto onoliko koliko i sociologa, što ne umanjuje značaj sociologije u hijerarhiji društvenih nauka, niti utiče na smanjenje njenog stepena naučnosti. Sve ovo šarenilo i bogatstvo definicija i određenja sociologije kao nauke posledica je bogatstva i multidimenzionalnosti njenog predmeta interesovanja.

Kvalitet odnosa sociologa prema sociološkoj tradiciji pokazuje implicitno i njegov stav prema sociologiji, njenoj metodi, položaju i ulozi u društvu. Da bi mogao da da odgovor na pitanje šta je predmet sociologije autor udžbenika mora najprije da na određeni način rekonstruiše njenu istoriju. Način na koji sociolog uspostavlja dijalog sa sociološkom tradicijom može biti jedan od puteva definisanja sociologije kao nauke.

Sredina XIX vijeka jeste period od kada započinje dugotrajan i mučan proces traganja sociologije za vlastitim identitetom i razlozima koji bi opravdali tezu o postojanju ove nauke. Od tada, sve ovo vrijeme, sociologija se više ili

manje uspješno pokušavala osloboditi uticaja filozofije, prirodnih i starijih društvenih nauka, kao i uticaja različitih ideologija. U svom tom procesu traganja za vlastitim „ja“, sociologija je stalno obogaćivala svoj predmetno teorijski i metodološki prostor. Iako se sociologija kao nauka konstituisala relativno kasno, to opet ne znači da se u ranijim epohama nije pokušavalo shvatiti i objasniti mjesto čovjeka u društvu, suština društvenih odnosa, temelji društvene zakonitosti, pravac društvenih kretanja i tok društvene promjene. Sociologija nastaje u onom trenutku kada spontana, nesistematizovana, fragmentarna razmišljanja o društvenim problemima bivaju preobražena u verifikovane istine. Socijalna misao se preobražavala iz svakodnevnih zapažanja i čuđenja, iz „gledišta“ koja čine neraskidivi dio sociološke tradicije (a čije tragove možemo naći u okviru mita, religijskih sistema i filozofije), u složenije socijalno teorijske forme u okviru kojih su metafizičke špekulacije o društvenim problemima zamijenjene naučnim pogledom na društvo. Istorija socijalnih promišljanja se tako može podijeliti na istoriju socijalne misli i istoriju sociologije. Kao naučna disciplina i kao oblik društvene svijesti, sociologija je usko povezana sa razvojem modernog društva. Sociologija se javlja u Francuskoj u vrijeme pobjede građanske revolucije, u trenutku kada dolazi do kraha feudalnog oblika društvenog života i kada religioznu orijentaciju potiskuje naučna.

Iako nastaje iz različitih izvora, iako je mnoštvo unutrašnjih protivrječnosti određivalo njen razvoj, u okviru sociologije su se iskristalisale dvije osnovne orijentacije:

(1) empirijsko-analička teorija društva koja je nastala sa Kontom iz duha restauracije kao kritičko subverzivna prema tada vladajućem feudalnom sistemu, ali i kao integrativna u smislu učvršćivanja novih kapitalističkih odnosa, i

(2) konfliktna teorija koja je nastala sa Marksom iz duha revolucije i u okviru koje se društvo shvata kao antagonistička cjelina koja se najbolje može opisati pojmovima borbe.

Od O. Konta, kada nastupa period moderne sociologije, ova nauka je prošla kroz različite faze: fazu uzleta i vizionarskih planova njenih prvih utemeljivača, fazu odobravanja ili negiranja do potpunog poricanja, sve u zavisnosti od društveno-političke konstelacije odnosa u određenim društvenim sistemima, fazu letargije i besperspektivnosti, ali i fazu ponovnog buđenja.

Ako na opštem nivou posmatramo razvoj sociologije, onda možemo, uslovno rečeno, opaziti tri perioda koja sa sobom nose i svoje specifičnosti:

(1) U prvom periodu sociologija je kao i svaka druga društvena, ali i prirodna naučna disciplina „lutala“ drugim naukama i filozofijom. To je razlog postojanja brojnih „izama“ u sociološkoj tradiciji (biologizam, psihologizam, sociologizam);

(2) Drugi period karakteriše nastojanje njenih prvih utemeljivača da institucionalizuju svoja razmišljanja o društvu i da sociologiji daju akademski status;

(3) U trećoj fazi svog razvoja sociologija se kao nauka ne osjeća ugroženom u pogledu svoje egzistencije, u smislu institucionalizacije svojih osnova, ali lažne i nametnute dileme zamagljuju joj naučno objektivni i kritički pogled

na društvo. U okviru ovog trećeg perioda u razvoju sociologije možemo zapaziti i dva uslovno rečeno potperioda: (3. 1) empiricistički period ili period kvantofrenije, period dominacije brojeva, statistike i ankete i (3. 2) period koji karakteriše sistematizacija i kodifikacija prikupljenih podataka, odnosno, donekle poldno povezivanje teorijskih promišljanja sa empirijski utvrđenim činjenicama.

Ako bismo promišljali proces razvoja jugoslovenske sociologije od 60-ih do 90-ih godina prošlog vijeka, morali bismo poći od sljedećeg:

(1) Jugoslovenska sociologija se u periodu 1960–1990. godine nije mogla pohvaliti samostalnim, originalnim misliocima, a bilo je malo i onih sociologa koji su o društvu razmišljali drugačije do dijalektikomaterijalistički.

(2) Šezdesete godine XX vijeka u jugoslovenskoj sociologiji ubilježene su kao godine institucionalizacije ove nauke na svim nivoima, kao i godine stvaranja jedinstvenog sociološkog prostora.

(3) To je i period kada sociolozi u Jugoslaviji počinju da pridaju (bar deklarativno) veliki značaj i onim strujama u sociologiji koje su se do tada kvalifikovale kao „buržoasko građanske“. Naime, u ovom periodu je puno energije utrošeno na pokušaju maksimalnog otklona od dijamata, s ciljem ostvarenja principa teorijskog pluralizma u sociološkom promišljanju društva.

(4) Period od 1960. do 1990. nije bio ni malo idiličan u pogledu odnosa sociologija–društvo sociologija je u Jugoslaviji u naznačenom vremenskom razdoblju prošla kroz nekoliko, uslovno rečeno, potfaza (faza institucionalizacije, faza marginalizacije i faza ponovnog buđenja), a svaka od njih je ostavila trag na dalju budućnost i perspektivu ove nauke.

(5) Treba podsjetiti da su devedesete godine XX vijeka, godine kada započinje proces propadanja jugoslovenskog društvenog sistema.

Jedna od bitnih odrednica savremene sociologije jeste bezrezervno prihvatanje principa teorijskog pluralizma. Vječita dilema: da li u okviru sociologije može postojati jedna ili više socioloških teorija, kako se te teorije mogu definisati i klasifikovati, ne umanjuje stepen naučnosti sociologije, već govori o stepenu kompleksnosti i neuhvatljivosti njenog predmeta istraživanja. Princip teorijskog pluralizma sociologiji nudi mogućnost da se odupre dogmatizmu i da se suprotstavi pseudonaučnim teorijama. Insistiranje na valjanosti samo jednog teorijskog pravca prvenstveno je ideološki obojeno, jer svaki teorijski pravac u sociologiji u okviru svojih temeljnih pretpostavki doprinosi dubljem saznavanju društvenog totaliteta, a a priori odbacujući bilo koji od njih, ostajemo uskraćeni za jedan teorijski relevantan pogled na socijalnu realnost. Stalno suprotstavljanje i rivalitet teorijskih pravaca u sociologiji jeste izraz životnosti sociološke nauke. Prihvatanjem principa teorijskog pluralizma u sociologiji se otvara širok spektar ideja, čime se podstiče naša sociološka inventivnost, koja uvijek u sebi nosi mogućnost koraka naprijed u saznavanju društva.

Ako pođemo od školske definicije i sociologiju odredimo kao nauku o društvu čiji je zadatak da dođe do objektivne istine o načinu funkcionisanja neke društvene pojave, institucije, procesa ili društva u cjelini, onda moramo imati u vidu svu specifičnost i protivrječnost odnosa sociologija–društvo. Saznati

objektivnu istinu o određenoj društvenoj pojavi ili društvu u cjelini, nije nimalo lak zadatak za sociologa koji je i sam dio tog društva, dio te društvene pojave, aktivni činilac društvenog procesa. Uvijek je jedan teorijski sistem, sa čijih pozicija sociolog polazi u objašnjenje određene društvene pojave, bliži jednoj, a udaljeniji od druge ideologije. Sociolog, ma koliko se trudio, svoju ličnost ne može ostaviti kod kuće da bi se u naučnom istraživanju ponašao isključivo kao racionalno biće. Širokoj javnosti i naučnoj zajednici kojoj pripada, on otvoreno može „priznati“ da preferira više jedan teorijski koncept u spoznaji društva, od drugog. Zamislimo npr. da sociologu X i sociologu Y postavimo pitanja tipa: – „Koliko je stara sociologija? – Ko su njeni utemeljivači? – Na koji način se razvijala? – U okviru kojih teorijskih pravaca i škola?“ Sigurno je, a savremeni sociolozi bi rekli i da je „normalno“, da ćemo dobiti različite odgovore na postavljena pitanja iz prostog razloga što se dobijeni odgovori prelamaju i daju kroz prizmu njihove ličnosti, različitih teorijskih orijentacija koje usvajaju, njihovog odnosa prema sociologiji, kao i u zavisnosti od položaja i uloge koju sociologija kao nauka ima u društvu. Jedna od značajnih implikacija primjene teorijskog pluralizma u sociologiji jeste nemogućnost ostvarenja principa vrijednosne neutralnosti. Sa pozicije teorijskog pluralizma, tradicija monističke ideološke apologetike biva zamijenjena modernom ideologijom u kojoj se racionalno upotpunjuju različiti interesi. Raščistiti sa nedoumicama vezanim za ulogu ideologije u istraživanju, racionalno bez predrasuda utvrditi do koje mjere je saznanje o društvu društveno determinisano, jesu principi zahvaljujući čijom primjenom mit o vrijednosnoj neutralnosti gubi svoje uporište u sociologiji. Težeći relativnoj objektivnosti u sociologiji, sociolog ne smije skrivati svoju imanentnu subjektivnost jer mora praviti razliku između pristrasnosti subjektivnog karaktera od one „pristrasnosti“ koja je istorijski uslovljena antagonističkom strukturom u koju je subjekat saznavanja društva nužno upleten.

Dilema: teorijska isključivost ili teorijski pluralizam, bila je nepoznata misaonom sklopu onih sociologa koji su aksiomatski prihvatili princip teorijske isključivosti kao jedini ispravan put upoznavanja javnosti do koje tačke se u razvoju jugoslovenske sociologije stiglo. „Zahvaljujući“ činjenici da je princip teorijske isključivosti dugo vremena gospodario jugoslovenskom sociologijom, u našoj sociologiji bili smo suočeni sa dogmatskim sužavanjem i uprošćavanjem sociološke teorije, odbacivanjem ideja tzv. „građanske sociologije“, a sve u ime nedvosmislenog opredjeljenja naših sociologa u stvaranju da je marksistička teorija društva osnovno i jedino teorijsko polazište. Svi pojmovi i teorijski modeli „građanske“ sociološke misli nekritički su odbacivani, a marksizam je kao isključiva, apsolutno istinita teorija bio jedino sredstvo opravdanja postojećih društvenih odnosa. Takva teorijska isključivost je neminovno vodila u kvaziteorijsko sociologiziranje, što je za posledicu imalo deprofesionalizaciju sociologije na svim nivoima. U takvim uslovima iluzorno je govoriti o posledicama unošenja političkih kriterijuma u oblast teorijske nauke o društvu. Dovoljno je samo pomenuti ideološki konstruisane univerzitetske udžbenike sociologije, ideološke progone intelektualaca, pojavu samocenzure u naučnom izdavaštvu, egzistiranje inteligencije po principu unutrašnje emigracije.

Princip teorijske isključivosti je nametnuo jugoslovenskoj sociologiji još jedno breme, a to je iracionalan odnos prema sociološkoj tradiciji. Naime, svaka nauka brine o vlastitoj tradiciji i, s vremena na vrijeme, preispituje njeno značenje u aktuelnom trenutku. Savremena sociologija latentno podrazumijeva dostignuto znanje koje stalno podvrgava rekonstrukcijama i interpretacijama u novom ruhu, u pokušaju da utvrdi šta je u njima još uvijek živo i kao takvo može naći mjesto u savremenoj strukturi mišljenja i znanja.

Savremena sociologija može otkriti svoje pravo lice, odrediti put vlastitog i društvenog napretka, samo onda ako sociološki metod saznanja koji je imanentno kritički primijeni i na vlastita načela, tako da je put samospoznaje jedini način da se sociologija oslobodi iluzije o teorijskoj isključivosti, mita o vrijednosnoj neutralnosti i iracionalnog odnosa prema svojoj tradiciji.

### *L i t e r a t u r a*

1. Bogdanović M. (ur.) (1988), *Institucionalni razvoj sociologije u Jugoslaviji*
2. Gidens E. (1988), *Sociologija*, CID Podgorica
3. Golubović Z. (1968), „Sociološko istraživanje – Šta je to“?, *Gledišta* 1
4. Haralambos M. R. Heald (1989), *Uvod u sociologiju*, Globus, Zagreb
5. Janićijević M. (1966), „Sociologija između nauke i ideologije“, *Sociologija* 4
6. Kuvačić I. (1966), „O perspektivama razvoja naše sociologije“, *Sociologija* 1–2
7. Supek R. (1989), „Položaj jugoslovenske sociologije-uvod“, *Revija za sociologiju* 1–2
8. Šušnjić Đ. (1967), „Mit o vrednosno neutralnoj sociologiji“, *Gledišta* 4
9. Vukićević S. (1998), *Mit o nauci i obrazovanju*, Obod, Cetinje